

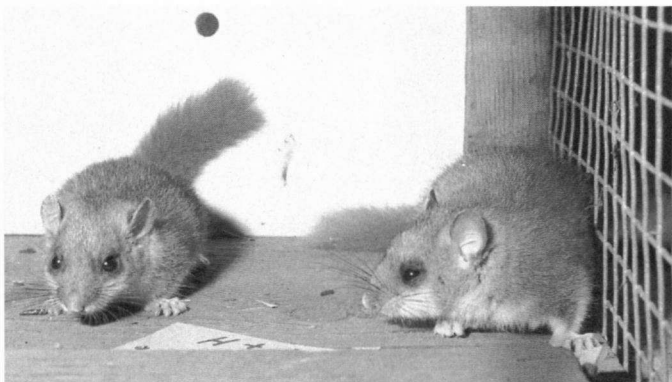
Relmuis in Luxemburg

Tijdens een zomerkamp van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, dat in Luxemburg werd gehouden, werd op 1 augustus 1994 een doodgereden relmuis *Glis glis* gevonden. Hij lag op een vrij drukke weg, twee kilometer buiten de stad Diekirch in het noordoosten van Luxemburg.

De relmuis is een zeer schaarse soort in de Benelux. Hij komt niet voor in Nederland, en is in België alleen te vinden in het uiterste zuiden (Gaume). De situatie in Luxemburg is onbekend, de soort zou mogelijk in het zuiden aanwezig zijn (Lange et al. 1986).

Slaapmuizen willen nog wel eens onbedoeld getransporteerd worden (Van Laar 1977), maar daar zijn in dit geval geen aanwijzingen voor. Zo is er geen spoorlijn in de buurt, terwijl onbedoeld transport met de auto ook niet voor de hand ligt, omdat er langs het betreffende stuk weg geen parkeerplaatsen zijn. De omge-

WAARONEMINGEN

Relmuis.

Foto Giesen, Lommen en Hirdes b.v.

ving van de vindplaats, gevarieerd loofbos, lijkt overigens wel geschikt voor het voorkomen van relmuizen.

Deze vondst duidt op een ruimere verspreiding van de relmuis in Luxemburg dan tot

nu toe werd aangenomen.

Jan Pieper en Maurice La Haye,
Cobetstraat 89, 2313 KB Leiden.

Literatuur:

Laar, V. van, 1977. Merkwaardige vondsten van slaapmuizen (Gliridae) in Nederland. *Lutra* 19:36-38.

Lange, R. et al, 1986. Zoogdieren in de Benelux. Jeugdbond uitgeverij, 's-Graveland.

Een zomernestje van de hazelmuis

De hazelmuis *Muscardinus avellanarius* maakt haar zomernestje zowel hangend in braamstruiken langs bosranden en op kapvlakten, als in boomholten en nestkastjes (Van Laar 1979; 1992). De eerste kun je het gemakkelijkste vinden door vanuit het bos de randen af te lopen en gelijktijdig onder het mantelstruweel door te kijken. De nestjes tekenen zich dan duidelijk tegen het licht af. Omgekeerd, dus van buiten af, kun je proberen om met een stok de braamranken opzij te duwen of op te tillen en zo de nestjes op te sporen, maar dit is een moeizaam karwei en de nestjes die zo zichtbaar worden zijn door de verstoring die deze wijze van

zoeken met zich meebrengt, meestal al door de hazelmuis verlaten. Het vinden van een hazelmuis in een boomholte is min of meer een gelukstreffer. In een nestkastje zijn ze gemakkelijker vast te stellen, want op deze kunstmatige boomholte zit, in tegenstelling tot een holte in een echte boom, een deksel. Echter, er zijn altijd meer nestkastjes zonder dan mét een hazelmuis. Het blijft dus een verrassing om een hazelmuis te vinden.

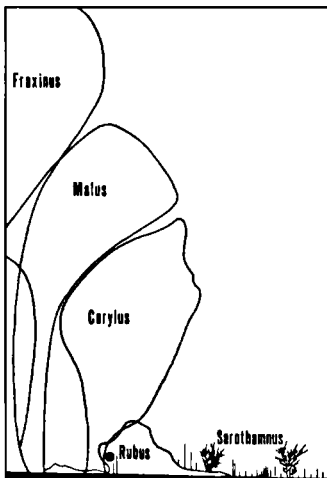
Een nieuwe ervaring bij het zoeken naar hazelmuizen had ik op 12 juni 1993. In het Bois Communaux de Fussey (ten noordwesten van het gehucht Fussey in het departement Côte-d'Or, Frankrijk) stond langs een bospad een ongeveer anderhalve meter hoge hei-

ningpaal, waarover een omgekeerd conservenblik hing. In de zijkant van het blik zat een gat, zodat het geheel een blikken nestkastje leek. En, zoals bleek toen het blik werd opgetild, een 'nestkastje' dat door een hazelmuis bewoond werd. Helaas sprong de hazelmuis direkt weg, zodat niet kon worden vastgesteld of het om een mannetje of vrouwtje ging.

Het nestje dat het dier onder het blik gebouwd had was komvormig en bestond behalve uit een enkel dor blad, geheel uit bladmossen. Gerard Dirkse (IBN-DLO, Wageningen) was zo vriendelijk om de mossen op naam te brengen, zodat kon worden vastgesteld dat het nestje hoofdzakelijk uit klauwtjesmos *Hypnum cupressiforme* en uit enkele takjes van broedknop-haarmuts *Rhizotri-*

chum lyellii bestond. Beide mossoorten zijn algemeen voorkomende epifyten, die op vele soorten loofbomen groeien. Hieruit kunnen we afleiden dat de hazelmuis het nestmateriaal niet op, maar boven de grond had verzameld. Dit is in tegenstelling tot de nestjes in braamstruiken, die behalve uit braambladeren ook uit gras kunnen bestaan, een materiaal dat de hazelmuis bij de grond zal moeten zoeken.

De begroeiing waarin de paal met conservenblik werd aangetroffen was een smalle bosmantel langs een hakhoutperceel haagbeuk *Carpinus betulus*, bestaande uit winter-eik *Quercus petraea*, eenstijlige meidoorn *Crataegus monogyna*, sleedoorn *Prunus spinosa*, kornoelje *Cornus spec.*, meelbes *Sorbus aria*, elsbes *Sorbus torminalis*, wilde liguster *Ligustrum vulgare* en bosroos *Rosa arvensis*. In de ondergroei stonden onder andere mansoor *Asarum europaeum*, klimop *Hedera helix*, kleine maagdepalm *Vinca minor*, kruipend zenegroen *Ajuga reptans*,

Voorbeeld van een nestplaats (stip) van de hazelmuis in de overgangszone van grasland naar bos.

Tekening Vincent van Laar

hondsdraf *Glechoma hederacea*, een vogelmelk *Ornithogalum pyrenaicum* en kroppaar *Dactylis glomerata*.

De meeste van deze plantesoorten zijn kenmerkend voor

bossen en struwelen op vochtige, matig voedselrijke, basische bodems.

De bodem bestond uit zware leemgrond, de hoogteligging van de vindplaats was ongeveer 560 meter, de expositie van de helling oostnoordoost (Institut Géographique National 1989). Alles bij elkaar omstandigheden die karakteristiek zijn voor het natuurlijke milieu van de hazelmuis.

Vincent van Laar, Badelochstraat 12, 3813 DS Amersfoort

Literatuur:

Institut Géographique National, 1989. Cartes I.G.N., 3024 ouest. Beaune. Serie bleue, 1 : 25.000. Parijs.
 Laar, V. van, 1979. Summer nest sites of the hazel dormouse in north-eastern France. - Acta Theriologica, 34 : 517 - 521.
 Laar, V. van, 1992. Hazelmuis *Muscardinus avellanarius* (L., 1758) : 306 - 310. In: S. Broekhuizen et al. (red.). Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting Uitgeverij K.N.N.V., Utrecht.

'Water'vleermuis in Groningen

Een kennis van me, in Wedde, Oost-Groningen, heeft de gewoonte om zijn grote boodschap te doen voor hij naar zijn werk gaat. Ook op 9 augustus dit jaar was dat het geval, om zes uur 's morgens. Maar deze keer klopte er iets niet. In tegenstelling tot normaal, blééf het nu plonzen in de toiletpot, terwijl hij toch dacht klaar te zijn. Toen hij erin keek, zag hij een klein donkerbruin diertje ploeteren, een vleermuis. Hoewel hij aannam dat hij het beest niet zelf geproduceerd had, trok hij toch door, waardoor de vleermuis verdween.

Twee uur later werd het toilet door een vrouwelijk familielid gebruikt. De toiletpot was leeg. Maar toen zij klaar

was met urineren hoorde ze nog steeds het water klotsen. Daarop zag ook zij hoe een vleermuis tegen de wand probeerde op te klimmen. Ze nam het verstandige besluit om, vóór het doortrekken, met een stukje toiletpapier de vleermuis te pakken en naar de tuin te brengen, waar het dier de vrijheid kreeg.

De vleermuis moet tijdens het plassen onder water teruggezwommen zijn, nadat hij tijdens de eerste keer doortrekken in de zwanenhals moet zijn blijven steken. Waarschijnlijk is de vleermuis vroeg in de morgen, op zoek naar een slaappleeds, door het openstaande raampje het toilet binnengevlogen. Hoe hij daarna in de toiletpot is beland, blijft onduidelijk. Helaas is ook de soort onbekend gebleven. Leon Luyten, Prof. Verbernelaan 94, 5037 AJ Tilburg

Ei bijt bunzing

Op het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO) doen wij onderzoek naar de oorzaken van achteruitgang van een aantal rietbewonende zangvogels, waaronder de grote karekiet. In de broedtijd vormt predatie van eieren of jongen de belangrijkste sterftefactor bij deze soorten. We onderzoeken onder andere of de predatiedruk is toegenomen, bijvoorbeeld door een toename van het aantal kraaiachtigen of door het kleiner en daarmee toegankelijker worden van de rietvelden. Het onderzoek vindt plaats in de Weerribben en in het Zwarte Meer.

Om de predatoren te identificeren gebruiken we kunstnesten en kunstieren. De kunstieren zijn gemaakt van zachte klei, waar snavel- en kaakafdrukken in blijven staan. We vermoeden dat hermeltijn en/of bunzing belangrijke nestpredatoren zijn. Beide marterachtigen hebben vaak eieren en jonge vogels op het menu staan. Op 2 juli 1994, tijdens de nestcontrole in het

Jonge bunzing, dodelijk gevangen in eidop. Foto Jaap Graveland

zuiden van de Weerribben, stuitten we op een onverwachte en bizarre vondst. Mieke van Loon, die als student in het project meewerkt, deelde me mee dat ze een 'macabere ontdekking' had gedaan. In het water vond ze een dode jonge bunzing *Mustela putorius* met een eende-ei over zijn kop. De bunzing was verdronken.

Nadere inspectie leerde dat het eende-ei nauwelijks van de kop af te krijgen was en dat het om een uitgekomen eende-ei ging. Kennelijk had het onervaren jong zijn kop in het ei geduwd om er wat resten uit te likken. Het ei was vast komen te zitten en de bunzing was in het water terecht gekomen en verdronken. Je zou zeggen dat eieren een ongevaarlijke prooi vormen, maar dat geldt dus niet voor jonge bunzingen. Jaap Graveland, IBN-DLO, Postbus 23, 6700 AA Wageningen

Nestkasten voor woelrat?

Het onderzoek aan rietbewonende zangvogels leverde nog een verrassing op zoogdiergebied op. Wij verzamelen insecten met behulp van een soort tentjes van ondoorzichtig zwart doek. Deze tentjes worden tussen het riet in ondiep (10 tot 100 centimeter) water geplaatst. In de Weerribben hadden we tien van die vallen in het water staan, van begin mei tot eind juli 1994. In die tijd troffen we een keer of vijftien een nest van een zoogdier-tje aan onder de vallen. De nesten dreven op het water en zaten deels bevestigd aan wat rietstengels. Ze bestonden uit vers afgevreten stukjes riet, lisdodde en dergelijke. Ik besteedde er verder geen aan-

dacht aan, ook al omdat ik er nooit een dier bij zag. Elke week werden de tentjes geïnspecteerd en op een andere plek neergezet. Er werd nooit wat in de nesten aangetroffen, behalve een keer in juli. Tot mijn verbazing bleken er toen vijf jonge muizen of ratten in te liggen. Ik dekte het nest snel weer toe en plaatste er een reserve tentje overheen (de oorspronkelijke werd verplaatst). De volgende week bleek echter dat ik het dier toch teveel had verstoord. Het was verkast en had een nieuw nest gebouwd onder de oorspronkelijke val die nu een paar meter verder stond. Ook een ouder dier liet zich nu zien: een zwarte muis of rat met een stompe snuit, ronde oren en zwarte ogen. Het lichaam was ruim tien centi-

meter lang en de staart ongeveer vijf centimeter. Het dier zwom uitstekend en dook nog makkelijker. Dat moest ook wel, want de dieren moesten vaak twintig centimeter duiken om onder de rand van de vallen door bij het nest te kunnen komen. Waarschijnlijk gaat het hier dus om de woelrat *Arvicola terrestris*, waarvan bekend is dat ze drijvende nesten maken (redactie, zie Reichstein 1982).

Mogelijk brengt deze toevallige ontdekking iemand op het idee om een soort broedkastje te ontwikkelen. Als de dieren er in willen nestelen, zou dit de mogelijkheid geven deze moeilijk te bestuderen soort eens nauwkeuriger te onderzoeken. Jaap Graveland, IBN-DLO, Postbus 23, 6700 AA

Wageningen, telefoon: 085-452991 (NL)

Literatuur

Reichstein, H., 1982. *Arvicola terrestris* - Schermaus: 217-252. In: J. Niethammer & F. Krapp (eds.). Handbuch der Säugetiere Europas. Band 2/1. Rodentia II. Akad. Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.

Interessante waarnemingen van zoogdieren zijn bij ons zeer welkom. Nog liever is het ons als er een mooie illustratie bij is. Stuur dus foto's of dia's mee, of een schetsje. Wij zoeken trouwens

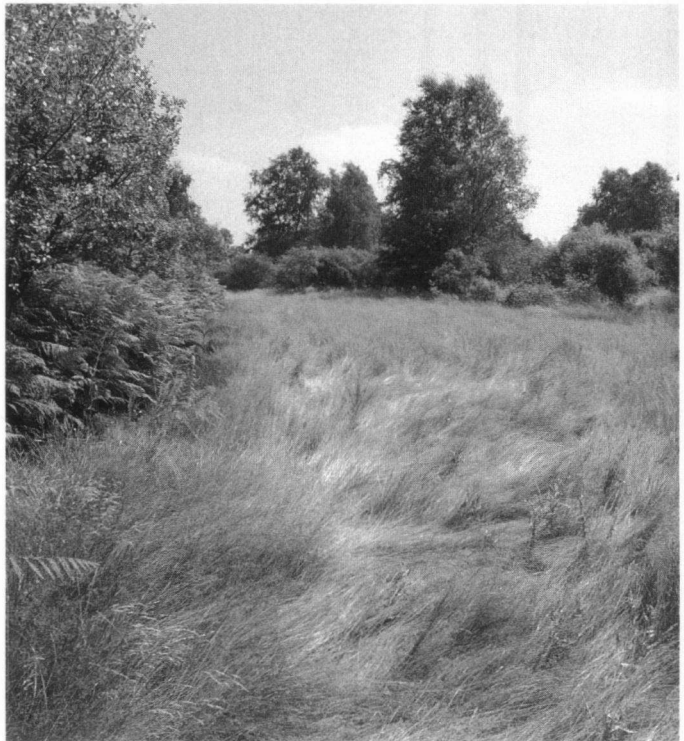
nog naar mensen die hun foto's willen publiceren, bij artikelen in Zoogdier. Meld dus even wat voor materiaal je ongeveer hebt bij onze foto-redacteur Pieter Elbers, 077-518037 (NL)

Ondergrondse woelmuis bij Heeze

Tijdens een onderzoek naar de zoogdieren van het herinrichtingsgebied Heeze (Noord-Brabant) werden, naast een twintigtal andere zoogdiersoorten, in een braakbal de schedelresten van één ondergrondse woelmuis *Pitymys subterraneus* aangetroffen. Het onderzoek wordt door de Stichting Vleermuisbureau uitgevoerd in opdracht van de Landinrichtingsdienst Noord-Brabant.

De schedelresten werden op 7 juni 1994 in een ransuilbraakbal aangetroffen, die aan de rand van kleinschalige landbouwpercelen en bos gevonden was. Naast de ondergrondse woelmuis werden veel resten van rosse woelmuizen *Clethrionomys glareolus* in de braakballen gevonden. Aan de hand van de wortellengte van de kiezen werd de leeftijd van alle rosse woelmuizen op minimaal zes maanden geschat (Lange et al. 1986). Dit betekent dat de uil de braakballen waarschijnlijk begin 1994 geproduceerd heeft, toen er nog geen jonge dieren van hetzelfde jaar aanwezig waren.

De ondergrondse woelmuis is een typische soort van kleine lintvormige landschapselementen in overgangzones met dichte vegetaties. Deze vegetaties worden gedomineerd door hoogopgaande, veelal overjarige grassen en kruiden (Broekhuizen et al. 1992). Dit landschapstype is in Nederland schaars en dient, indien mogelijk, behouden te blijven. De

In kleinschalig landschap met overjarige gras- en kruidenvegetaties leeft de ondergrondse woelmuis.

Foto Pieter Elbers

aanwezigheid van deze zeldzame muizesoort zou een belangrijke motivatie voor het behoud van dit landschapstype kunnen zijn. De waarneming van de ondergrondse woelmuis op de grens van het Landinrichtingsgebied Heeze heeft er nu in elk geval toe geleid dat alle potentiële leefgebieden binnen het herinrichtingsgebied in kaart worden gebracht. Tevens zal er in sep-

tember een serieuze vangpoging gedaan worden. Hopelijk wordt er in de uiteindelijke planvorming rekening gehouden met de eisen die deze muis stelt aan zijn leefmilieu. *Jeroen Reinhold & Kamiel Spoelstra, Stichting Vleermuisbureau, Postbus 190, 6700 AD Wageningen*

Literatuur

Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. KNNV-Uitgeverij, Utrecht.
Lange, R., A. van Winden, P. Twisk, J. de Leander & C. Speer, 1986. Zoogdieren van de Benelux. Jeugdbond-Uitgeverij, 's-Graveland.

Stadsvossen in Arnhem

Als faunabeheerder van de gemeente Arnhem ben ik in de gelegenheid om mij volledig bezig te houden met alle aspecten van de fauna binnen de gemeente grenzen. Door de enorme gebiedsvariatie rond Arnhem is er een breed scala van diersoorten. Dit leidt soms tot bijzondere waarnemingen.

Zo werd begin dit jaar een vos *Vulpes vulpes* gesignaleerd in het park Zijpendaal, gelegen aan de noordkant van Arnhem. In juni zag ik zelf een vos lopen nabij de 'witte villa' in het park Sonsbeek. Dit park ligt vrijwel tegen het centrum van Arnhem aan. In beide gevallen betreft het een bosrijk parkgebied met veel schuilgelegenheid. Nader onderzoek wees uit dat zich in Zijpendaal reeds een vos definitief gevestigd heeft. Op zich zijn deze waarnemingen niet zo bijzonder, want voor een vos is het een kleine moeite om vanuit het gebied Schaarsbergen (gelegen tussen de snelwegen A12/A50 en de Schelmseweg) af te zakken naar het zuiden, de stad in.

Anders werd het toen ik 2 juli 1994 via de politie een melding binnen kreeg van een vos

Koloniseert de vos onze steden?
Foto Pieter Kuivenhoven

die achter het Centraal Station door de straten liep. Diezelfde dag kreeg ik van deze vos vier meldingen, te weten Centraal Station, Tormentilstraat, Diependalseweg en uiteindelijk verdween hij onder het hek van het KEMA terrein. De waarnemingen vonden plaats tussen 10.00 en 16.00 uur. Het betrof een zeer slecht uitziende vos die enigszins mank liep. Volgens de bewakers van het KEMA terrein was het niet de eerste keer dat ze hem zagen. In verband met het volledig verdwenen zijn van de schuwheid en de slechte conditie van het dier is hij uiteindelijk gevangen en naar het Centraal Diergeneeskundig Instituut in Lelystad gestuurd om te onderzoeken of de vos aan hondsdolheid leed. Dat bleek niet het geval.

Dit voorval staat niet alleen. In Presikhaaf, een ander deel van de stad, werd dit jaar ook regelmatig een vos gesignaleerd. Bewoners zagen het dier vaak rond 14.00 uur rondlopen op zoek naar voedsel. Het betrof een moervos die kans had gezien in een rustig bosje

een hol te graven om haar jongen groot te brengen. Hemelsbreed ligt het vossehol nog geen vijftig meter van een woonhuis.

Ook uit het verleden zijn waarnemingen bekend van vossen rond Arnhem, maar het aantal waarnemingen van dit jaar ligt hoger dan voorheen. Voor een aantal bewoners heeft de komst van de vos als 'natuur in de stad' minder prettige gevolgen: kippen, eenden en ander pluimvee verdwijnen met de regelmaat van de klok. Een verontruste burger zag hoe haar pas aangekochte jonge hond bezoek kreeg van een vos.

Vossen verliezen duidelijk hun schuwheid. Wat de reden is voor de migratie van vossen naar de stad is nog onduidelijk. Is er sprake van overbevolking in de omringende bossen, of zijn de dieren tegenwoordig minder gevoelig voor verstoringen van de mens? In de komende jaren zal de registratie van waarnemingen doorgaan. Door het verzamelen van zoveel mogelijk gegevens rond deze stadsvossen hoop ik meer duidelijkheid te krijgen over de ontwikkeling van deze dieren.
*Aart van der Sluijs,
Wekeromseweg 2, 6816 VB
Arnhem, telefoon 08308-21369*